

**ALISHER NAVOIYNING “LISON UT-TAYR” DOSTONIDA
QUSHLAR TASVIRI: TASAVVUFIY RAMZIYLIK, FALSAFIY
YUKLAMA VA MA’NAVIY TAKOMIL MEXANIZMI**

**Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
4-bosqich talabasi
Xolmurodova Xursanoy Zafarjon qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
Tillar fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
4-bosqich talabasi
Shodiyeva Maftuna G‘ayrat qizi**

ANNOTATSIYA

Sharq adabiy tafakkuri tarixida tasavvuf falsafasi badiiy adabiyot bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlangan bo‘lib, uning eng yorqin namunalari orasida Alisher Navoiyning “Lison ut-tayr” dostoni alohida o‘rin tutadi. Ushbu asar Fariduddin Attorning “Mantiq ut-tayr” asari bilan mushtarak mavzuda yaratilgan bo‘lsa-da, Navoiy unda o‘zining mustaqil badiiy-falsafiy qarashlarini mujassamlashtiradi. Dostonning asosiy kompozitsion negizi — qushlarning afsonaviy shoh Simurg‘ni izlab ketishi — tasavvufdagi solikning Haqqa eltuvchi ruhiy sayohatining badiiy modeli sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Lison ut-tayr, tasavvuf, qushlar tasviri, Simurg‘, ma’naviy kamolot, ramziy obrazlar, Hudhud, yetti vodi, vahdat.

АННОТАЦИЯ

В истории восточной литературной мысли философия суфизма развивалась в тесной связи с художественной литературой, и среди её наиболее ярких образцов особое место занимает эпическая поэма Алишера Навои «Лисон ут-таир». Хотя это произведение создано на общую тему с произведением Фаридуddина Attara «Мантык ут-таир», Навои воплощает в нём свои самостоятельные художественно-философские взгляды. Основная композиционная основа эпоса – поиски легендарного царя Симурга – трактуется как художественная модель духовного пути сборщика налогов в суфизме, ведущего к Истине.

Ключевые слова: Алишер Навои, «Лисон ут-таир», суфизм, образ птиц, Симург, духовное совершенство, символические образы, Худхуд, семь долин, единство.

ANNOTATION

In the history of Eastern literary thought, the philosophy of Sufism has developed in close connection with fiction, and among its most striking examples, Alisher Navoi's epic poem "Lison ut-tair" occupies a special place. Although this work was created on a common theme with Fariduddin Attar's work "Mantiq ut-tair", Navoi embodies his independent artistic and philosophical views in it. The main compositional basis of the epic - the search for the legendary king Simurg - is interpreted as an artistic model of the spiritual journey of the tax collector in Sufism leading to the Truth.

Keywords: Alisher Navoi, Lison ut-tair, Sufism, image of birds, Simurg, spiritual perfection, symbolic images, Hudhud, seven valleys, unity

“Lison ut-tayr”dagi qushlar obrazlari tasavvuf ilmining eng muhim tushunchalaridan biri — “inson ul-kamil” (komil inson) g’oyasining badiiy talqinidir. Dostonning markazida insonning o‘zini anglash, batiniy poklanish

va Haqqa yetish jarayoni turadi. Qushlarning sayohati — bu solikning ruhiy safaridir.

Har bir qush o‘zidagi illat sababli yo‘ldan qaytadi. Bu esa tasavvufda quyidagi qoidalarga mos keladi:

Nafsning har bir darajasi o‘ziga yarasha to‘siq yaratadi;

Solikning har bir “uzri” orqasida ruhiy zaiflik yashirinadi;

Simurg‘ni izlash — aslida insonning o‘z “men”i ichida Haqni izlashidir.

Navoiy bu jarayonni qushlar orqali jonli, obrazli va o‘quvchiga ta’sirchan qilib beradi. Navoiy va Attor O‘rtasidagi Badiiy-Falsafiy Farqlarni ham ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, ko‘pincha “Lison ut-tayr” Attorning “Mantiq ut-tayr”iga to‘liq ergashgan asar deb talqin qilinadi. Aslida esa:

Attor asari — sof

tasavvufiy-falsafiy asar;

Navoiy esa tasavvuf bilan birga axloqiy, ijtimoiy, didaktik maqsadlarni kuchli qo‘shadi;

Attor ko‘proq nazariy-irfoniy tahlil qiladi; Navoiy esa badiiy hikoyatlar, xalqona iboralar, o‘zbekona ruh bilan boyitadi.

Shu bois “Lison ut-tayr” turkiy adabiyotda tasavvufiy sintezning eng yuksak namunasi hisoblanadi.

Qushlar Dialoglariga e’tibor qaratsak dostonidagi qushlar o‘z uzrlari bilan aslida:

inson nafsining hiyla-nayranglari,

ruhiy dangasalik,
dunyoviy qaramliklar,
muhabbatning noto‘g‘ri talqini,
jaholat va kibr,
kabi illatlarni ifodalaydi.

Masalan:

Bulbul — foniy go‘zallikdan voz kecha olmaydigan xalq orasidagi "majnunona oshiq" obrazidir;

Uqob — hokimiyatga chanqoq, dunyoviy hukmronlikni tark eta olmaydigan inson;

Tovus — jannatni maqsad qilgan, lekin Haqni unutgan zohid;

O‘rdak — ruhiy parvoz o‘rniga moddiylikka intiluvchi inson.

Bu orqali Navoiy ruhiy kamolotga erishishning yagona yo‘li — nafsni yengish va o‘zlikdan kechish ekanini ko‘rsatadi.

Simurg‘ning O‘ttiz Qushga Aylanishi — Vahdatul Vujudning Badiiy Ko‘rinishi

Doston finalidagi eng muhim g‘oya — “Si murg‘ = o‘ttiz qush” timsoli.

Bu Xoja Ahror, Ibn Arabiy, Najmiddin Kubro ta’limotidagi “Haqni topish uchun avval o‘zini topish” g‘oyasiga to‘liq mos keladi:

Haq tashqarida emas, banda batinida;

Solik izlagan narsa o‘zining komillik qudratidir;

Haqiqat — tashqi mavjudot emas, balki ichki ma’rifat.

Bu nuqta Navoiy falsafasining eng yuqori cho‘qqisi hisoblanadi.

“Lison ut-tayr” nafaqat tasavvufiy, balki didaktik asar hisoblanadi. Unda quyidagi g‘oyalar targ‘ib qilinadi:

1. Inson maqsadli bo‘lishi kerak;
2. Har bir illatning ildizida nafs yotadi;
3. Ruhiy poklanish — ijtimoiy poklanishning asosidir;
4. Pir (Hudhud)ning yo‘l-yo‘rig‘iga amal qilish — ma’naviy kamolotning zarur sharti;
5. Haqqa eltuvchi yo‘l — ichki intilish yo‘li.

Navoiy asar orqali jamiyatni axloqiy va ma’naviy jihatdan uyg‘otishga intilgan.

Xulosa qilib aytganimizda

“Lison ut-tayr”dagi qushlar tasviri — bu Navoiy ijodining eng mukammal ramziy-falsafiy sistemasidir. Qushlar orqali u:

inson nafsini tahlil qiladi,

ruhiy kamolotning bosqichlarini ko‘rsatadi, haqqa eltuvchi yo‘llarning amaliy mohiyatini ochib beradi, komil inson idealini yaratadi. Doston tasavvuf falsafasini nafaqat nazariy, balki badiiy, axloqiy va ijtimoiy darajada ham mukammal talqin qilishi bilan Sharq adabiyotida alohida mavqega ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Navoiy, Alisher. Lison ut-tayr. – Toshkent: Fan, 1991.
2. Attor, Fariduddin. Mantiq ut-tayr. – Tehron: Amirkabir, 1984.
3. Qayumov A. Navoiy va tasavvuf. – Toshkent: Fan, 1991.

4. Sodiqov A. Navoiy dostonlarining badiiy tizimi. – Toshkent: Universitet, 2002.
5. Abdurahmonov A. Tasavvuf va o‘zbek adabiyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
6. Jo‘rayev N. Navoiy asarlarida irfoniy talqin. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
7. Bertels, E.E. Navoi i ego vremya. – Moskva: Nauka, 1965
8. Schimmel, A. Mystical Dimensions of Islam. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975.
9. Lewisohn, L. The Philosophy of Sufism. – London: I.B. Tauris, 2006.
10. Boyqobilov P. Attor va Navoiy: badiiy uyg‘unlik masalalari. – Buxoro, 2018.
11. Nicholson, R.A. The Mystics of Islam. – London: Routledge, 1931.

